

Wojciech Śleszyński **Litewsko-białoruska**
(Uniwersytet w Białymstoku) **działalność dywersyjna**
przeciwko państwu polskiemu
w latach 1920–1923

Budzenie się świadomości narodowej poszczególnych grup etnicznych zamieszkujących ziemie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, zapoczątkowane w drugiej połowie XIX wieku, nabrało przyspieszenia w okresie pierwszej wojny światowej i dwóch rewolucji rosyjskich. Idea budowy niepodległego państwa polskiego stała w sprzeczności nie tylko z interesami Niemiec czy Rosji, lecz także aspirujących do samodzielności Litwinów, Białorusinów i Ukraińców. Z rozstrzygnięć militarnych na obszarze byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie 1920 roku niezadowolona była zarówno społeczność białoruska, jak i litewska. Pierwsza kwestionowała podział ziem białoruskich pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Rosją bolszewicką dokonany w czasie rozmów pokojowych w Rydze, podczas gdy druga nie chciała uznać przeprowadzonej w październiku 1920 roku przez gen. Lucjana Żeligowskiego akcji zajęcia Wilna i Wileńszczyzny.

Nie godząc się z podjętymi decyzjami terytorialnymi, znaczna część Białorusinów chciała dalej walczyć o stworzenie niepodległego państwa. Również działacze litewskiego ruchu narodowego nie wyobrażali sobie Litwy bez stolicy w Wilnie. Podtrzymywanie nieustabilizowanej sytuacji polityczno-społecznej na ziemiach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej leżało zatem w interesie zarówno części polityków białoruskich, jak i litewskich. Wspólny wróg, jakim było państwo polskie, jednoczył ich, na dalszy plan spychając konflikty pomiędzy obiema nacjami (m.in.

aspiracje do posiadania Wilna zgłaszali zarówno Litwini, jak i Białorusini). W wytworzonej pod koniec 1920 roku sytuacji politycznej w naturalny sposób zawiązał się sojusz litewsko-białoruski.

Niezakończony konflikt polsko-litewski stwarzał szansę na ponowny wybuch walk, w których sprawa białoruska mogła odegrać ważną rolę¹. Dnia 13 listopada 1920 roku rząd Białoruskiej Republiki Ludowej Wacława Łastowskiego podpisał oficjalne porozumienie z władzami Litwy o wzajemnym wspieraniu się w celu „powstrzymania polskiego imperializmu”².

W przygotowywanych planach litewskich kwestia mniejszości białoruskiej w Polsce miała być tylko jednym z elementów zakładanych rozwiązań militarno-politycznych. Władze Litwy za słaby punkt państwa polskiego uznawały dużą liczbę mniejszości narodowych w jego składzie. Według opracowywanego przez stronę litewską planu, na terenie całego państwa polskiego miało dojść do masowych rozruchów mniejszości narodowych (grupy dywersyjne miały wkroczyć na teren Polski z baz na Litwie, w Niemczech, Czechosłowacji, Rosji bolszewickiej), które miały uzyskać wsparcie regularnych oddziałów litewskich. W skoordynowanych wystąpieniach zbrojnych mniejszości narodowych, zamieszkujących ziemie państwa polskiego, rząd litewski widział możliwość unieważnienia niekorzystnych rozstrzygnięć politycznych i odzyskania Wilna. W praktyce udało się jednak tylko, oprócz oddziałów litewskich, stworzyć grupy białoruskie.

Jak już wspomiano wcześniej, zwolennikiem współpracy z Litwinami były białoruskie środowiska skupione wokół rządu Wacława Łastowskiego³. Koncepcja współdziałania litewsko-białoruskiego spotkała się z poparciem strony niemieckiej, także dążącej do osłabienia pozycji tworzącego się państwa polskiego. Rząd Łastowskiego otrzymał na ten cel 40 mln marek pożyczki⁴. Pieniądze planowano przeznaczyć na organizację akcji skierowanej przeciwko Polsce, która miała być koordynowana przez stronę litewską⁵.

¹ P. Łossowski, *Polityka Litwy w kwestii białoruskiej w latach 1918–1924*, [in:] *Polska–Białoruś 1918–1945*, red. W. Balcerak, Warszawa 1994, s. 55.

² E. Mironowicz, *Historia państw świata w XX wieku. Białoruś*, Warszawa 2007, s. 62.

³ Więcej na ten temat zob. E. Gimžauskas, *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.*, Vilnius 2003.

⁴ *Krótki zarys zagadnienia białoruskiego*, Warszawa 1928, zbiory Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, s. 167.

⁵ O. Łatyzzonek, E. Mironowicz, *Historia Białorusi*, Białystok [b.r.w.], s. 147–148.

Pomimo że niepodległościowe środowiska białoruskie za wrogów idei tworzenia suwerennego państwa uznawały Polskę i Rosję bolszewicką, w praktyce skuteczną działalność dywersyjną można było prowadzić jedynie w stosunku do Polski. Sprzyjała temu sytuacja polityczna – wroga postawa Litwy i Niemiec do państwa polskiego oraz fakt, że Rosja przez część białoruskich działaczy (np. skupionych w Białoruskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów) była uważana za kraj bliższy kulturalnie i mniej agresywnie nastawiony do idei białoruskiej⁶.

Rząd litewski, pragnąc wykorzystać białoruskich działaczy do bieżących celów politycznych, bardzo hojnie wspomagał działania rządu Łastowskiego. W zamian uzyskał zgodę emigracyjnych władz białoruskich na reprezentowanie przez państwo litewskie strony białoruskiej na arenie międzynarodowej. W przyszłości, po dokonaniu zmian granicznych, w bliżej niesprecyzowanym okresie przejściowym, rząd litewski otrzymał od strony białoruskiej zgodę na administrowanie Wileńszczyzną i Grodzieńszczyzną⁷.

Jednym z głównych zadań przebywającego w Kownie emigracyjnego rządu białoruskiego było zorganizowanie sił zbrojnych, mających przystąpić do działania wraz z wybuchem konfliktu polsko-litewskiego. Na czele wojskowej struktury stał Główny Sztab Białoruski, podporządkowany rozkazom sztabu armii litewskiej. Obok jednostek tworzonych na terenie Litwy, na obszarze Rzeczypospolitej powstały cztery grupy powstańcze: I – wileńska, II – oszmiańska, III – brasławska i IV – grodzieńska⁸. Faktyczną działalność prowadziły grupa III (sztab w Ucianach) i grupa IV (sztab w Mereczu), natomiast grupy I i II istniały jedynie teoretycznie. Poszczególnym grupom w terenie podlegały oddziały, którym z kolei były podporządkowane rejony, sekcje i koła. Na czele dowództwa frontu, któremu podlegały działające na terenie Polski jednostki dywersyjne, stał ppłk Uspienski – były dowódca batalionu białoruskiego w Wołkowyszkach. Tworzenie oddziałów odbywało się z inspiracji emisariuszy wysyłanych z Litwy, lecz ich faktyczny rozwój w największym stopniu zależał od postawy miejscowej ludności białoruskiej. Uzbrojenie dostarczała strona

⁶ E. Mironowicz, *Antypolska konspiracja białoruska w latach 1919–1925*, [in:] *Europa nieprovincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej)*, red. K. Jasiewicz, Warszawa 1999, s. 882.

⁷ Z. Szybieka, *Historia Białorusi 1795–2000*, Lublin 2002, s. 280.

⁸ O. Łatyszonek, *Białoruskie formacje wojskowe 1917–1923*, Białystok 1995, s. 103.

litewska (z magazynów niemieckich). Było to o tyle łatwe, że polsko-litewska linia demarkacyjna była słabo strzeżona. Do grup dywersyjnych w charakterze instruktorów byli przydzielani również oficerowie i podoficerowie armii niemieckiej⁹.

Oddziały powstańcze, tworzone głównie z myślą o przyszłej wojnie polsko-litewskiej, często zaraz po sformowaniu się rozpoczynały działalność dywersyjną¹⁰. Na Białostocczyźnie i Grodzieńszczyźnie organizowano napały na posterunki policji, leśniczówki, dwory, sklepy. Podpalono także skład drewna w Puszczy Białowieskiej. Najbardziej spektakularną akcją był atak grupy dowodzonej przez Jana Hryciuka („Czorta”) w nocy z 27 na 28 kwietnia 1922 roku na miasteczko Kleszczele, gdzie zamordowano dwóch policjantów oraz właściciela miejscowej restauracji i jego matkę¹¹. Naturalnymi rejonami działań były duże kompleksy leśne¹². Do bieżących zadań partyzantów należało prowadzenie akcji szpiegowskiej, polegającej głównie na rozpoznaniu przemieszczania się jednostek wojskowych i policji, lokalizacji mostów, umocnień czy magazynów¹³. Z chwilą wybuchu wojny polsko-litewskiej partyzanckie oddziały białoruskie miały przystąpić do realizacji zadań dywersyjnych na tyłach wojsk polskich (niszczenia połączeń telefonicznych, telegraficznych, mostów, dróg kolejowych) i rozbudzać wśród miejscowej ludności nastroje antypolskie. Plany zdobyte przez wywiad polski mówiły o zamiarach organizowania zamachów na wyższych dowódców, zatruwania wody i żywności dostarczanej wojsku oraz zarażania koni nosacizną.

Władze białoruskie szacowały, że udało im się zorganizować łącznie około 12 tys. zakonspirowanych osób, gotowych do wystąpienia w razie

---

⁹ Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie/Warszawa (dalej: CAW), sygn. 303.4.7064, DOK III – Organizacje dywersyjno-powstańcze, 11 III 1923 r.

¹⁰ K. Jabłoński, Kwestia narodowościowa w materiałach Prokuratora Sądu Okręgowego w Białymstoku, Białystok 2003, maszynopis pracy magisterskiej, s. 40. Wraz z rozpoczęciem działań powstańczych w terenie planowano również przeprowadzenie ataków terrorystycznych w Białymstoku. Grupa dywersantów otrzymała zadanie wysadzenia gmachów rządowych. Miało to dodatkowo zdestabilizować sytuację polityczną, a w samym mieście wywołać panikę.

¹¹ „Dziennik Białostocki”, 14 V 1923.

¹² С. Токць, *Барацьба за беларускую дзяржаўнасць на абшарах Гарадзенскай (Берутаўскай) пушчы ў 1920-х гадах*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 2001, nr 15, s. 136–137.

¹³ *Krótki zarys*, s. 198–199.

rozkazu¹⁴. Zdecydowaną większość stanowili w tej grupie chłopci, którzy prawdopodobnie nigdy nie uczestniczyli w żadnych akcjach zbrojnych i nie najlepiej orientowali się w niuansach politycznych¹⁵. Spośród osób uczestniczących w walkach jedynie części przyświecały cele wyłącznie patriotyczne – niepodległa Białoruś. Innym działalność w grupach dywersyjnych stwarzała możliwość odreagowania upokorzeń spotykających społeczność białoruską ze strony żołnierzy, policjantów czy urzędników¹⁶. W nowej rzeczywistości także inteligencja białoruska nie zawsze mogła się odnaleźć i traktowała Rzeczpospolitą jako obcy twór państwowy¹⁷.

Oprócz działalności *stricto* dywersyjnej, na terenie Rzeczypospolitej Polskiej grupy sympatyzujące z białoruskim rządem emigracyjnym w Kownie prowadziły aktywną akcję polityczną w czasie kampanii wyborczej 1922 roku w ramach Białoruskiego Centralnego Komitetu Wyborczego. Po jej zakończeniu lokalne komitety wyborcze stworzyły legalną organizację Białoruskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny, która z kolei wspierała działalność nielegalnych komitetów powstańczych. W momencie wybuchu konfliktu zbrojnego miały one stać się ośrodkami oporu antypolskiego. Władze polskie chętnie podkreślały w swoich raportach negatywne znaczenie działań propagandowych o charakterze antypolskim, prowadzonych przez środowiska mniejszościowe w czasie kampanii wyborczej 1922 roku.

Fakt – czytamy w jednym z raportów – że na oczach władz bezpieczeństwa można było niemal jawnie i bezkarnie zorganizować i przeprowadzić akcję wyborczą, wyraźnie przeciwpolską i przeciwpolską, że zdołano, dzięki tej akcji, stworzyć blok wyborczy mniejszości narodowych i przeprowadzić do polskich izb ustawodawczych cały szereg własnych osób i senatorów, był dla obywateli mniejszości dowodem bezsiły władz polskich i braku zdolności narodu polskiego do samoobrony¹⁸.

¹⁴ CAW, sygn. 303.4.7064, DOK III – Organizacje dywersyjno-powstańcze, 11 III 1923 r.

¹⁵ O. Łatyszonek, E. Mironowicz, op. cit., s. 172.

¹⁶ *Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі*, т. 1, ред. С. Шупа, Вільня–Нью Ёрк–Менск–Прага 1998, s. 1340.

¹⁷ W sierpniu 1923 r. na łamach białoruskiego „Снят Народу” pisano: „»Суверенна« władza »zmartwychwstała« Polski zabiła na kresach swoją »polskość« lepiej niż sam Murawjow”.

¹⁸ *Krótki zarys*, s. 191.

W 1922 roku, poza grupami związanymi z rządem Łastowskiego, działalność dywersyjną obliczoną na upadek państwa polskiego prowadziła inna organizacja białoruska – Związek Samoobrony Włościańskiej, której bliższa jednak była współpraca z władzami komunistycznymi w Mińsku niż z Litwinami. Pomimo to wywiad polski nie wykluczał, że może dojść do wspólnego działania strony litewskiej i bolszewickiej, z wykorzystaniem oddziałów białoruskich, przed planowanym atakiem na Polskę¹⁹. Strona polska zakładała, że mimo chwilowego sojuszu z Litwą, w przyszłości w poglądach białoruskich środowisk narodowych będzie dominować koncepcja połączenia z ziemiami białoruskimi, wchodzącymi w skład państwa bolszewickiego.

Do wspólnych działań militarnych litewsko-białoruskich na szeroką skalę nie doszło, gdyż strona litewska po uznaniu 15 marca 1923 roku przez Radę Ambasadorów Ligi Narodów linii demarkacyjnej pomiędzy Polską i Litwą za granicę państwową zaczęła wycofywać się z dotychczasowej polityki destabilizacji sytuacji w Polsce przy pomocy białoruskich oddziałów dywersyjnych. Decyzja Rady Ambasadorów Ligi Narodów z 1923 roku miała nie tylko bieżące znaczenie polityczne, ale także odbiła się na postrzeganiu przez Litwinów wspólnej litewsko-białoruskiej historii. Po 1923 roku Litwini budowali swoją tożsamość narodowo-państwową już nie tylko w oderwaniu od wspólnoty z Polakami, ale także z Białorusinami. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w dwudziestoleciu międzywojennym, kiedy to tradycję Wielkiego Księstwa Litewskiego zaczęli oni traktować jako dziedzictwo wyłącznie państwa litewskiego, z pominięciem dorobku innych zamieszkujących je narodów.

Pozbawione litewskiego wsparcia politycznego i militarnego białoruskie jednostki dywersyjne coraz skuteczniej były likwidowane przez oddziały polskie²⁰. W maju 1923 roku w Białymstoku odbył się, pierwszy tak liczny (sądzonych było 45 osób), proces o charakterze polityczno-narodowościowym²¹. Wzbudził on żywe zainteresowanie zarówno środowisk polskich, jak i białoruskich²². Dwadzieścia osób skazano na kary od

¹⁹ CAW, sygn. 303.4.2691, Sytuacja na obszarze północno-wschodnich kresów na dzień 15 III 1923 r.

²⁰ J. Kalina, *Bractwo Włościan Białorusinów (1921–1922)*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 1994, nr 1, s. 35.

²¹ A. Babiński, *Proces białostocki a ruch białoruski*, „Droga”, 1923, nr 4.

²² *Працэс 45-ці Беларусаў у Беластоку наводле справаздачы спецыяльнага карэспандэнта*, Wільна 1923. Obszerne sprawozdania ukazywały się też na łamach „Dzien-

jednego roku ciężkich robót do dożywotniego więzienia (wśród tej grupy był poseł Sergiusz Baran – skazany na 6 lat), pozostałych dwudziestu pięciu oskarżonych uniewinniono²³. Likwidacji białorusko-litewskich grup dywersyjnych sprzyjały również pełnomocnictwa, jakie otrzymały armia polska i miejscowa policja. Kierownictwo akcji powierzono gen. Edwardowi Rydzowi-Śmigłemu.

Wycofanie się strony litewskiej ze wsparcia idei powstania białoruskiego nie oznaczało jednak uspokojenia sytuacji na ziemiach kresowych. Po likwidacji grup dywersyjnych na Białostocczyźnie i Grodzieńszczyźnie w 1923 roku ideę białoruskiego zjednoczenia nadal wykorzystywały aktywnie na Wileńszczyźnie, Nowogródzczyźnie i Polesiu władze sowieckie, skutecznie destabilizując aż do 1925 roku sytuację na ziemiach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej²⁴.

Lithuanian-Belarusian sabotage against the Polish state between 1920 and 1923 (summary)

After the Peace Treaty of Riga had been signed, some Belarusian circles remained sceptical about the ensuing political situation and they planned to fight for the independent country. Similarly, the activists of Lithuanian national movement hoped that Vilnius, annexed by General L. Żeligowski, would be the capital city of their country. Thus, stirring up political and social unrest on North-Eastern territories of the Second Republic of Poland was in both Belarusian and Lithuanian interest. Thus, Lithuanians made Belarusian minority in Poland cooperate with them politically and militarily. Belarusian guerrilla groups, which were created so that they could participate in a future Polish-Lithuanian war, immediately started acts of sabotage. In Białystok and Hrodna Regions they attacked police stations, forester's lodges, manor houses and shops. Belarusian and Lithuanian armed forces did not, however, take any military actions together. On 15th March 1923 the Council of Ambassadors (of the League of Nations) recognised the demarcation line as the border between Poland and Lithuania. As a result, Lithuania stopped using Belarusian guerrilla groups to undermine the social and political order in Poland. Consequently, the sabotage units, deprived of Lithuanian military and political support, were eliminated by Polish authorities.

---

nika Białostockiego”. W czasie procesu podkreślano inspirację i sprawczą rolę Niemiec i Litwy.

²³ „Dziennik Białostocki”, 23 V 1923.

²⁴ Więcej zob.: W. Śleszyński, *Walka instytucji państwowych z białoruską działalnością dywersyjną 1920–1925*, Białystok 2005, oraz idem, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

